

DECEMBER 2009

Aktstycket

Medlemsblad från ArkivCentrum Örebro län

årets
ARKIV
2009





FOTO: KARIN RUNSTEN. FOTOMONTAGE: BO E I FRANSSON.

Deckardrottningen Anna Jansson engagerade på Arkivens Dag

Deckardrottningen Anna Jansson berättade roande och inlevelsefullt om sina skrivarmödor på Arkivens Dag på ArkivCentrum.

Efteråt fick hon signera sina böcker till en intresserad publik.

Arkivens Dag 2009 gick på temat »På liv och död« och blev som vanligt en publikframgång. Det var fullt hus när Bo Fransson visade sitt ljud- och bildspel om Jussi Björling. Och fullt var det också runt kaffeborden i Häroldsrummet där arkivet bjöd på jubileumstårta.



FOTO: BO E I FRANSSON.

Omslag: Brevkort från 1903.
Ur privat samling.



Levi Rickson – sällskapslejon, dandy, poet

Jeremias i Tröstlösa alias Levi Rickson var under 1900-talets första hälft en rikskändis. Inget reportage om staden Örebro saknade en intervju med Jeremias. Inom den svenska visstraditionen är han ett ständigt grönt skott. Hans poesi handlar om kärleken, naturen och livet med ibland och har så lätt att brista ut i sång och musik. I hans diktade värld lever också vår plats på jorden – Närke och Bergslagen. Både i hans dikt och liv finns mycket att upptäcka.

»Det var en gång – när eller var ej någon vikt för saken har – en Colombine och en Pierrot på vandring hem i natten grå.«

■■■ Pierrot brinner av kärlek. Den fallande snön smälter på hans rock. Colombine däremot är gäckande och undflyende. *»En förskräckligt förhåxande häxa, otroligt förtrollande troll.«* Han älskar, hon leker. Han vill närhet, hon är fjär och fjärran. Hennes gröngrått skimrande ögonpar blickar bortom honom – och punkterar ständigt hans kärleksförklaringar.

En kärlekens kurragömmalek som poeten Levi Rickson alias Jeremias i Tröstlösa gestaltar i en diktsvit. Med elegans utnyttjar han dessa två stående figurer ur Commedia dell'artes typgalleri. Colombine är den unga åtråvärda tjänsteflickan, slagfärdig och intrigant. Pierrot är en ofta vitklädd betjänt. En drömmare

och en ständigt hoppfull älskare dömd till reservbänken i kärleksspelet.

Ett perfekt alter ego för Levi Rickson. En gång i tiden en kulturell rikskändis, ett av stadens sällskapslejon och journalist på Nerikes Allehanda. Därtill poet, dandy, visdiktare, översättare, brev- och brödskrivare, musiker och matlagare som blev gammal som gatan. Nästan hundra. Han vägrade namnet Ericson genom att stryka e:t. En man med många masker och ett ingenmansland av »rör-mig-icke« under en lätt-sam och sällskaplig yta.

Hans självvironiska signatur anspelar på profeten Jeremias som gett upphov till ordet jeremiad, klagovisa. Tröstlösa, låter övermåttan gråtriktigt men kan

tolkas på flera sätt, till exempel som »Tröstängen«. Signaturen dök upp första gången under en dikt i NA 1892. Under alla förklädnader anas en medveten och självmedveten konstnär som dock ogärna uppträdde offentligt. Jeremias visste och ville att han skulle sjungas och läsas när han var borta.

I Jeremias poesi lyser kärleks glöd till överallt. Den är full av jäntors blig. Kärlekslängtan och kärlekssorg. Bittra svekutgjutelser och ömsinta betraktelser. Där lockar Tattare-Emma, Beatrice, Mörka Mirjam, Majken med de runda kinderna och en sommarvän med bruna flätor. Kärleken i Tröstlösa är nästan aldrig besvarad – åtminstone inte för någon längre tid.

Erotiken anas blott. Mycket litet är känt om Jeremias eget kärleksliv. På gentlemäns vis teg han om vissa saker. Men en stor kärleksupplevelse anas i hans poesi. »*Drömmen blev så vacker om du vore där*«, heter det i en dikt. Kanske tänker han på kusinen Anna Ericsson. Hon var hans stora kärlek enligt traditionen i släkten Djurklou. Hon gifte sig nämligen 1895 med Nils Gustaf Otto Djurklou, son till den berömda Hjalmar-sänkaren Nils

rättar konstnären Walter Holmström som bodde granne med poeten. Jeremias förblev singel hela livet ut. Och skämtade ofta bort äktenskapsfrågan.

Levi Rickson av Almby, Kristinagatan och Lekebergsåsen är också platsens och närkingskans poet med hemorts rätt i folkvisan. Han har gett Närkeslätten poetiskt lyft. Här singlar svalorna, surrar i:na, går sädesfälten i vågor, blånar bergen och glimmar vinterhimlar i evighet.

Han dröjer till exempel i en dikt vid den lilla Ramsjön som fått sin egen poetiska vildmarks vrå. Därifrån är det inte långt till bergslagsstaden Nora. En svensk småstadsdröm »*med blommor i sitt hår*« i Jeremias dikt.

Och visst är Örebro en del av hans diktade provins. Även om själva staden gett lite avtryck i hans poesi. Den var under Jeremias ungdomsår en lantlig småstad med backiga, gropiga och smala gator. Och hans Almby låg utanför stadens hank och stör.

Jeremias är en grön poet. Han är hemtam i naturen och följer med i årstidernas växlingar. Höstlövverkens mjuka eldstungor, björkarnas slöjdans och blomorna lockar hans syn. Trastarnas flöjtande sång är musik för

»På Lekebergsåsen går korna i bete, å skällera pinglar och svalera singlar«

Gabriel Djurklou.

Det fanns andra kvinnor av kött och blod i hans liv. Med flera förde han livslånga brevkorrespondenser. En del av dem bevarade i arkiven. På 30-talet umgicks han med operettstjärnan Helfrid Lamberth från Stockholm som många gånger besökte honom på Kristinagatan 19. Det be-

honom. Han diktade och kåserar om djur och natur med en smittande friskhet.

Bilen, självgångsvangen, och staden som fenomen misstrodde han. Han var ingen teknikfreak precis utan ogillade till och med telefon och radio – för att inte tala om kaffe och egna födelsedagar.

I hans diktning förnims också



Namn: Levi Rickson (1868–1967) alias Jeremias i Tröstlösa, Varg i Veum, Old Jerry, E blåöjder e, med flera.

Utbildning: Studentexamen 1888.

Yrkesliv: Journalist på Nerikes Allehanda 1890–1916, därefter frilansskribent, biblioteks- och arkivordnare.

Litterär produktion i urval: »Jeremias bok I«, »Jeremias bok II«, »Jeremias bok III«; »Goda vänner, trogna grannar och mera sådant«; »Mera sådant och annat : historier, kåserier, sagor och dikter«.

det mänskliga livets svärta med en blå underton av vemod. Han var väl bekant med den magre främlingen som har makt att kalla oss till ett avskilt och rofyllt boende – för alltid. Liksom förtvivlans och ledans själsgnag, kärlekens narrspel och ett långt livs alla avsked.

Jeremias skrev liksom Gus-



*»Vem kan neka
att mig tycka att
du är en juvel
eller en klarögd
stjärna i nattens
klingande spel?«*

*Anna Ericsson,
Levi Ricksons stora
kärlek.*

taf Fröding och andra av tidens diktare på dialekt. Själv talar han hellre om talspråk. En våg av nationalromantik svepte genom Sverige i slutet av 1800-talet. De svenska provinserna och inte minst dialekterna sågs som ett blågult Arkadien att utforska och bevara. Innan det var för sent. Där gick Närke före genom Djurklou.

Det gamla bondesamhället var döende. Fabriksskorstenarna bolmade. Industrin och städerna sög åt sig folk. Järnvägen växte som ett spindelnät av järnräls. I Örebro och Kumla utvecklades skoindustrin.

Jeremias var en virtuos språkonstnär med rytmkänsla. Oavsett stilnivå och språklig variant. Därtill musikalisk. Han trakterade flera instrument.

Vår egen munart rör sig i olika riktningar i språkets geografi och sociala skikt. Allt efter situationen. Somliga dialekter finner vi fula. Det står oss fritt. Men alla språkvarianter är fullödiga och komplexa och inte i sig bärare av bondskhet. Människan skapar ständigt hierarkier och sådana behöver sina hackkycklingar och förment löjlga figurer.

I svensk populärkultur signa-

lerar dialekten kluriga män och kvinnor av folket. Klipska, osofistikerade och jordnära. De låter sig inte imponeras av överheten. Peter Flacks Hjalmar Berglund är en lysande exponent.

Levi Rickson var en lärd författare med genbredd. Det bär hans diktning och hans skriftställer vittnesbörd om. Som Karro-student ingick han i det tunna skikt av befolkningen med högre utbildning. På Karro var han aktiv i den litterära föreningen Brage.

Muhammed talar i hans diktning. Jeremias kunde sin Koran. Liksom den »vittkringdrivne« Odysseus som trånar efter kungadottern Navsika efter hemkomsten från sina irrfärder. Men han kunde också skriva sagor och barnvisor.

Att Levi Rickson blev så gammal förvrider perspektiven. Hans tredje och sista diktsamling kom 1929. Då var han 61 men hade nästan 40 år kvar att leva. Trots att han tar ett gripande farväl av livet i den. Den stilige unge poeten försvann alltmer i bakgrunden. Han förvandlades till en Bergmans krumelur redan under sin livstid. Det dialektala betonades mot hans intentioner.

Vår kultur är ju så fördomsfull mot gamla män och kvinnor som nästan fränkänns rätten att vara komplicerade.

I svensk litteraturhistoria är han i dag blott en fotnot. I standardverket »Den svenska litteraturen« nämns han i förbigående som »en bygdebetonad trubadur som följde Fröding och Scholander i spåren«.

Men han lever i den svenska vistraditionen. Med en rad uttolkare och presentatörer som revymakaren Ernst Rolf, Åke Grönberg, Carl-Olof Steen, Sven-Ingvars, Greta Adrian och nu senast gitarristen och kompositören Staffan Ernestam som tillsammans med Jeremias Session Band klätt flera av hans dikter i en ny musikalisk dräkt.

Nu sover skriftställaren Levi Rickson under hällen på Almby kyrkogård. Inte långt från barndomshemmet. Hans liv blev långt och rymmer gåtor. Så kommer det att förbli. Poeter och deras poesi lever sitt eget liv och kan aldrig helt fångas in i beskäftiga formuleringar.

Dixie Ericson

När kosackerna kom till Askersund

Abraham Sublenko, Feador Petrenko, Ignat Schura, Nicifor Makarenko och Nistor Burenko. Det är några av de namn som jag för drygt fem år sedan stötte på när jag på Riksarkivet bläddrade igenom Örebro länsvérifikationer från 1720. Jag letade vid tillfället efter något helt annat, men denna lista över utbetalda ersättningar till en grupp krigsfångar i Askersunds stad förvånade mig då nästan alla namnen var typiskt ukrainska, om än i lite förvrängda former. Tidigare forskning berättade bara om ryska, sachsiska och danska krigsfångar, så hur hade dessa ukrainare egentligen hamnat i Askersund? Jag la detta lilla arkivfynd på minnet och så i våras började jag nysta upp den intressanta historien bakom denna exotiska skara krigsfångar.

■■■ Berättelsen börjar fjorton år tidigare i storfurstendömet Litauen. Karl XII hade 1701 gått över gränsen till det polsk-litauiska samväldet i syfte att avsätta den sachsiske kurfursten August som 1697 blivit vald till kung i Polen. Kung August II hade år 1699 lierat sig med tsar Peter av Ryssland och kung Fredrik IV av Danmark i syfte att gemensamt anfälla det svenska väldet som nyss hade fått en ny kung, den blott 17-årige Karl XII.

Efter en snabb landsättning av svenska trupper på Själland hade Danmark tvingats ur den anti-



svenska alliansen redan år 1700. Samtidigt hade ryska trupper börjat attackera de svenska provinserna i Baltikum, men faran från Ryssland kunde temporärt skrivas ner i och med den svenska segern vid Narva i november 1700.

Kvar fanns nu den sachsiske kungen av Polen, som för övrigt var Karl XII:s kusin. I syfte att avsätta kung August II från den polska tronen, och i förlängningen även få en ny bundsförvant mot den allt starkare fienden Ryssland, gick Karl XII med sin svenska här över floden Düna den 9 juli 1701 och in i det polsk-litauiska väldet. Nu följde flera års resultatlösa strider mel-

Så här kan kosackerna ha sett ut när de anlände till Sverige på hösten 1706; med ryttharbyxor, långa mustascher och den så karaktäristiska rakade hjässan med en dinglande hårtofs – tjub på ukrainska och chochol på ryska, vilket är den i dagens Ryssland så vanligt förekommande nedsättande benämningen på ukrainare i allmänhet. I bakgrunden: Verifikation på utbetalda ersättningar till de kosackiska krigsfångarna i Askersund. Ur länsvérifikationerna från Örebro län 1720, Riksarkivet.

lan svenska och polsk-sachsiska trupper, samtidigt som ryska trupper sakta men säkert flyttade fram sina positioner på de finska och baltiska fronterna.



FOTO: HÅKAN HENRIKSSON.

I striderna i Polen-Litauen var de svenska trupperna oftast segrrika, men man hade svårt att komma till ett klart avgörande. Kung August II vägrade resolut att avsäga sig den polska kronan. Visserligen hade man i juli 1704 lyckats få en polsk riksdag att avsäta honom som kung och året därpå även kröna den nye och svenskvänlige kungen, Stanisław Leszczyński, men August hade fortfarande stöd av stora delar av den polska adeln och utgjorde ännu ett relativt stort hot, speciellt som han även fick militärt stöd av tsar Peter.

Under hösten 1705 hade tsar Peter och kung August gjort upp en storslagen plan på hur man tillsammans skulle besegra den svenska armén i Polen. Nu gick det dock inte enligt de uttänkta planerna då Karl XII raskt gick till motangrepp och i början

av januari 1706 hade de svenska trupperna lyckats innesluta större delen av den ryska hären om drygt 20 000 man i staden Grodno i Litauen (nu Hrodna i Belarus/Vitryssland).

Mazepa sänder 14 000 kosacker

För att på något sätt rädda sin ryska här beordrade nu tsar Peter att den ukrainske hetmanen (kosackernas överbefälhavare) Ivan Mazepa skulle sända 14 000 kosacker till Litauen för att ständigt irritera och attackera de svenska trupperna i ryggen. Vid denna tid var Mazepa ännu lierad med tsar Peter, men det som nu skedde under våren 1706 kan mycket väl ha varit en av orsakerna till att han fyra år senare valde att byta sida och liera sig med svenskarna.

För att motverka de ständiga attackerna från kosackerna lät

Det var här på torget utanför rådhuset i Njasvizj som de häftiga striderna stod mellan kosacker och svenskar i mitten av mars 1706. Infälld: En av de fyra fanor som togs vid striderna i Njasvizj i mitten av mars 1706. Fanan ingår i Statens Trofésamling på Armémuseum i Stockholm (AM.082113).

Karl XII sända ut truppstyrkor mot deras baser söderut från Grodno. Mindre skärmytslingar förekom ständigt, men den 13 mars lyckades 500 man under ledning av överstelöjtnant Johan Reinhold Trautvetter från Mejerfeldts dragonregemente överraska en större grupp kosacker från Starodubregementet (svenska källor uppger 1 500 till 2 000 man och ryska källor ca 500 man – sanningen ligger troligen någonstans däremellan) vid staden Nieśwież (nu Njasvizj – ca 10 mil sydväst om Minsk i Belarus). Kosackerna hade försökt söka sin

tillflykt i stadens starka befästning, men inte blivit insläppta av de polsk-litauiska och sachsiska befästningsstyrkorna. Istället hade de tagit sin tillflykt bakom stadsmurarna i själva staden.

Den svenska truppen anlände till staden tidigt på morgonen, vilket snabbt utnyttjades av överstelöjtnant Trautvetter som raskt beordrade 300 av sina dragoner att klättra över stadsvallarna på en sträcka där man funnit dem illa bevakade. Därefter kunde man snabbt besätta de närmaste stadsportarna och släppa in de övriga dragonerna. Kosackerna hade då försökt gruppera sig till försvar på stadens stora torg, men de fick snart ge vika för de anstormande svenska dragonerna. Efter en halvtimmas hårda strider låg 300 kosacker döda på torget tillsammans med deras anförare, överste Mychajlo Myklasjevskij. Drygt 500 kosacker sökte sin tillflykt bland stadens hus, men de blev snart utjagade eller innebrända efter att svenskarna satt eld på husen. En större grupp kosacker om 500 man lyckades fly in i ett befäst kloster i staden och kunde på detta sätt undkomma svenskarna som saknade artilleri.

Efter att stridsröken lagt sig över staden kunde överstelöjtnant Trautvetter räkna in 180 tillfångatagna kosacker, fyra kanoner, fyra fanor samt fyra pukor. Dessutom hade alltså en av kosackernas främsta överstar döts i själva striden. Ett femtiotal svenskar hade blivit skadade under striderna.

Omkring fyra mil sydväst om Nieśwież var drygt ett tusen ukrainska kosacker tillhörande Perejaslavs regemente förlagda i staden Lachowicze (nu Ljachavitsjy i Belarus). När de fått vetskap om att svenska trupper var

i antågande drog de sig in i stadens befästning samt satte eld på större delen av staden. När överstelöjtnant Trautvetter anlände till staden med sin lilla truppstyrka och dessutom utan artilleri fanns inte mycket att göra än att invänta förstärkningar. I slutet av mars anlände överste Carl Gustaf Creutz med drygt 1 500 man, huvudsakligen bestående av ryttare från Livregementet till häst, Östgöta kavalleriregemente, Smålands kavalleriregemente och Stenbocks dragonregemente samt ett okänt antal polsk-litauiska ryttare, eller så kallade voloscher, under Christoffer Cyprianus Urbanowicz ledning. En regelrätt belägring av stadens fästning inleddes nu. Inga försök till stormning gjordes då man fortfarande saknade artilleri.

I slottet var nu drygt 1 000 kosacker och drygt 300 polsk-litauiska och sachsiska befästnings-soldater innestängda. Förhållandena för de belägrade var givetvis svåra och man gjorde också ett flertal försök till utbrytning, men endast enstaka kosacker lyckades ta sig igenom den svenska omringningen. Kosackerna, som tagit med sig sina hästar in i fästningen, började slakta hästarna för att inte svälta ihjäl.

Den ukrainske hetmanen Mazepa befann sig vid denna tid i Minsk där han snart fick vetskap om att hans nära vän, översten Ivan Myrovytyj, hade blivit innestängd tillsammans med sitt regemente i staden Lachowicze. Han började nu organisera en hjälptrupp som skulle försöka bryta belägringen och rädda de innestängda kosackerna.

Uppdraget gick till den ryske vojevoden Semjon Nepljujev och översten av Myrhorods regemente Danylo Apostol. Det var alltså en kombinerad rysk och



Kosacköversten Danylo Apostol (1654–1734) ledde de kosackiska styrkorna vid Kletsck. Redan i slutet av december 1701 hade han med sina kosacker stridit mot svenskarna vid Erastfer i Svenska Livland, då kosackerna hade gått segrande ur striden. Danylo Apostol blev 1727 vald till hetman för de ukrainska kosackerna och kvarstod som sådan till sin död.

kosackisk styrka uppgående till omkring 4 700 man som i mitten av april tågade söderut mot den belägrade staden.

Slaget vid Kletsck

När överste Carl Gustaf Creutz fick vetskap om den annalkande faran samlade han snabbt ihop en styrka om ca 1 500 ryttare och dragoner och gick om natten vid pass klockan elva österut mot den knappt tre mil bort belägna staden Kletsck (Kleck på polska), där de ryska och kosackiska styrkorna just hade slagit läger. För att upprätthålla belägringen i Lachowicze hade man lämnat 400 man kvar under överstelöjtnant Trautvetters ledning.

De svenska och ryska beskrivningarna om vad som nu skedde skiljer sig delvis åt, men i stora drag verkar följande ha inträffat. Tidigt på morgonen den 20 april stötte de svenska ryttarna sam-



FOTO: HÅKAN HENRIKSSON.

man med de kosackiska trupperna som var förlagda vid en fem hundra steg lång kavelbrygga som från nordväst ledde in till staden. En häftig strid utbröt men kosackerna drevs till slut bakåt mot kavelbryggan, där dock en mängd proviantvagnar hindrade deras flykt. Tumult uppstod och många kosacker blev nedtrampade eller drevs ut i sumpmarkerna där de lätt kunde nedgöras av de förföljande svenskarna. Kosackernas överste Danylo Apostol fick vid dessa strider sin häst ihjälskjuten, men lyckades rädda sig från platsen på en annan häst.

Samtidigt försökte den ryske vojevoden Semjon Nepljujev att sända fram infanteri och kanoner för att bistå kosackerna, men när de såg de flyende kosackerna började även ryssarna att vända bakåt. Svenskarna lyckades snart också erövra ryssarnas kanoner

och kunde vända dem emot ryssarna. Intensiva strider fortgick dock även sedan svenskarna tagit sig in i staden där de från husen blev beskjutna av ryska streltsersoldater. Det berättas att »*alle väggarna på husen äro rispade af deras skott och kulor*«. De ryska och kosackiska styrkorna drevs dock snart ut ur staden och ut på fälten öster och söder om staden där de flesta skoningslöst högs ned av förföljande svenska och polsk-litauiska ryttare. Den officiella svenska berättelsen över slaget förtäljer att de flyende soldaterna »*ifrån sig kastade både gewähr och kläder, och således uti bara skiortan sökte att rädda sig*«.

Semjon Nepljujev, som blivit sårad i sin vänstra arm, skrev senare i en försvarsskrift till tsar Peter att svenskarnas styrka vida överstigit hans egna och han försökte också lägga skulden för den



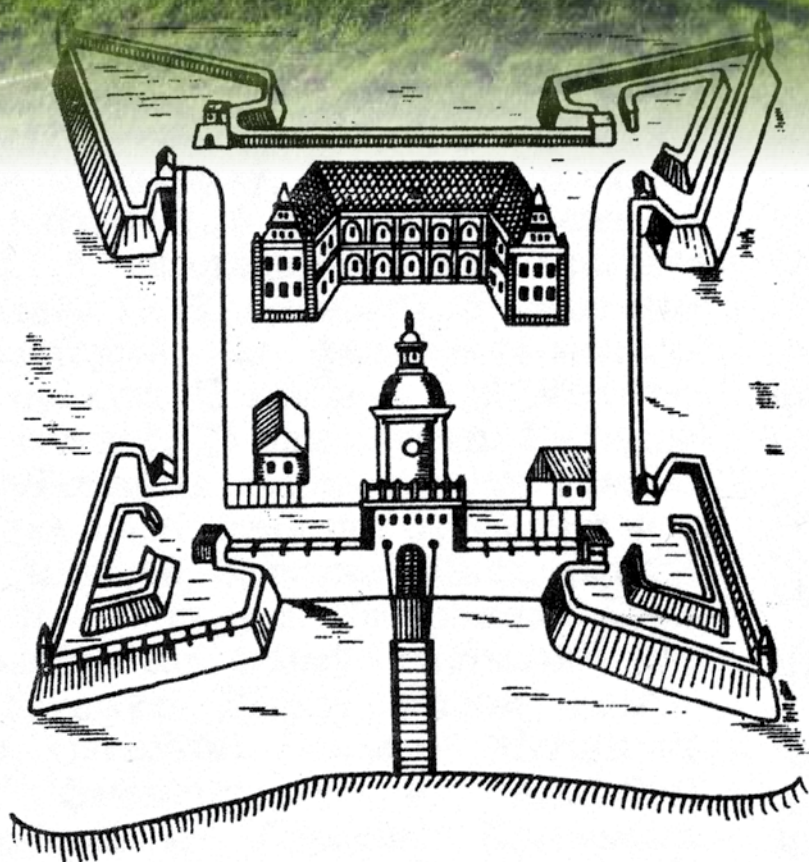
Staden Klecksk enligt ett kopparstick från 1600-talets senare hälft. I förgrunden ser man den smala kavelbryggan som svenskar och kosacker stred om den 20 april 1706. Museiföreståndaren Andrej Blinets vid det lokalthistoriska museet i Klecksk berättar om de utställda föremålen från tiden för slaget 1706. Bland annat förvarar man en kanonkula som enligt traditionen ska ha avfyrats av svenskarna och som man senare hittade i en av stadens kyrkor.



Endast en minnessten vid floden Vedma i Ljachavitjy skvallrar om att det här stod ett slott en gång.

stora förlusten på den ukrainske hetmanen Mazepa som påstått att svenskarnas styrka vid Lachowicze bara uppgått till knappt 5.000 man, men att han nu mött en vida större styrka.

Den tyske borgmästaren i Kletsk, Johan Heinrich Cibinski, kunde efter slaget berätta att man bara i staden hade begravt 2 025 döda kosacker och ryssar, men att det i omkringliggande skogar, fält och träsk troligen låg lika många döda. Svenskarnas förluster uppgavs till endast 15 döda och ett 20-tal blesserade. Bland de döda fanns ryttaren Pär Sörling från Sörby i Mosjö socken. Den blesserade Lars Biörkbom från Björka i Glanshammars socken avled av sina skador den 17 maj. Överhuvudtaget verkar en stor del av Örebro kompani av Livregementet till häst ha tagit aktiv del i slaget. Tack vare den bevarade generalmönsterrullan



så vet vi också att ryttaren Gustaf Röhnström från Rönne i Glanshammars socken klarade sig helskinnad från slaget, men att han fick sin karbin sönderskjuten.

Efter slaget kunde överste Carl Gustaf Creutz inräkna kosacköversten Petro Pryma och 70 gemena ryssar och kosacker som fångar. Dessutom hade man erövrat fyra kanoner, 16 fanor och 2000 hästar.

De svenska trupperna fick

dock samma kväll hasta tillbaka till Lachowicze där de inneslutna kosackerna under tiden försökt bryta sig ut från belägringen. Och när de till en början bara kunde se ett fåtal svenska ryttare återvända från Kletsk trodde de först att svenskarna blivit slagna och började fröjda sig med att slå på sina pukor och blåsa i trumpeter, men mycket snart fick de se att svenskarna också hade med sig fångna ryssar och fanor

och firandet upphörde. Fästningens besättning, som bestod av sachsare, polacker och litauer (belarusier/vitryssar), tycktes nu tappa modet och var beredda att kapitulera. Men kosackerna, som till skillnad från de övriga åt hästkött, var fortfarande sinnade att fortsätta kampen och förhindrade en omedelbar kapitulation.

Lachowicze kapitulerar

Belägringen fortgick till den 2 maj, då svenskarna fick oväntad hjälp från naturens makter. Då inträffade nämligen en nästan fullständig solförmörkelse i stora delar av Europa, och så även i Lachowicze där den påbörjades strax före halv elva. Klockan 11:38 nådde den sitt maximum när 92,5 procent av solskivan doldes bakom månen. Utan tvivel måste denna olycksbådande händelse ha påverkat de inneslängdas moral och nu lyckades också fästningens kommandant, överstelöjtnant von Münchhausen, öppna portarna för svenskarna vilka genast strömmande in och omringade de skrämde kosackerna som nu trodde att deras sista stund var kommen. Överste Creutz ska dock själv ha ridit till dem och sagt att de skulle få nåd och delade till och med ut tobak, mat och brännvin till dem varvid de ska ha kastat sig på marken och ropat att han var deras »*Far, deras lufs uppehållare och Herre*«.

Vid Lachowicze ska 1 361 fångar ha tagits, varav omkring 300 var sachsare eller litauer och de övriga kosacker. Den förnämste bland dem var översten Ivan Myrovytj. Dessutom togs nio kanoner och nio fanor.

Tre dagar senare anlände Karl XII till Lachowicze och beordrade att fästningen skulle förstöras. Den 7 maj besökt kungen själv slagfältet vid Kletsk och kunde

konstatera att segern varit större än han först trott. Kort därefter blev överste Carl Gustaf Creutz också befordrad till generalmajor.

Tre dagar senare kapitulerade även den polsk-sachsiska styrkan vid fästningen i Nieśwież. Även denna starka befästning, liksom den i Kletsk, blev sedan grundligt förstörd.

Svenskarna hade nu att ta hand om och bevaka den stora mängd krigsfångar som tagits under de striderna i Litauen under våren. Antalet uppgick troligen till drygt 4 000 man av olika nationaliteter: Det var sachsare, polacker, litauer (belarusier) och ryssar samt en mängd kosacker.

Krigsfångarna följde nu den svenska huvudarmén på dess väg söderut via Pinsk in i det västukrainska Volyn och sedan västerut mot Polen via Chelm, Lublin, Kazimierz, Rawa Mazowiecka, Rawicz och i slutet av augusti passerade man floden Oder. Karl XII gick nu direkt mot Sachsen där han den 14 september 1706 kunde sluta freden i Altranstädt, varigenom August avskade sig Polens krona och erkände Stanisław Leszczyński som Polens rättmätige kung.

Under tiden hade de många krigsfångarna börjat föras norrut mot Svenska Pommern och Stettin. Givetvis var det omöjligt att effektivt bevaka alla dessa fångar varför en hel del av dem sannolikt lyckades rymma in i skogarna under transporten västerut. Sjukdomar och umbäranden hade också decimerat antalet. I mitten av september ska i alla fall omkring 2 800 krigsfångar ha befunnit sig i Svenska Pommern i väntan på överskeppning till Sverige.

Kosackerna skeppas till Sverige

I slutet av september 1706 lämnade två transportfartyg med sammanlagt 475 kosackiska fångar hamnstaden Wolgast med Kalmar som destination i Sverige. Det ena skeppet anlände till Kalmar den 29 september. Det andra skeppet med 258 krigsfångar gick dock på grund vid Bornholm varvid många tycks ha drunknat och andra möjligen tagit sig iland och gömt sig på den danska ön. Den 25 oktober ankom till Kalmar på ett mindre transportfartyg sent omsider 77 man av dessa strandade fångar.

Större delen av de övriga kosackiska fångarna, inklusive de flesta officerarna, skeppades över från Wolgast till Karlshamn i Blekinge i slutet av oktober och början av november. Dessa fångar fick tämligen omgående vandra vidare norrut till städerna i Göteborgs och Bohus län samt Älvsborgs län. De kosackiska fångarna som anlant till Kalmar transporterades också norrut och anlände till städerna i Jönköpings och Skaraborgs län under senare delen av oktober.

Större delen av de kosacker som tillfångatagits vid Nieśwież, Lachowicze och Kletsk hamnade nu som krigsfångar i städer som Lidköping, Mariestad, Skara, Skövde, Falköping, Borås, Vänersborg och Göteborg, där de oftast blev inkvarterade i borgarnas hem. Officerarna förlades till Göteborg där översten Ivan Myrovytj avled redan den 2 december, strax efter fångarnas ankomst. Det berättas att större delen av kosackerna var i mycket dålig kondition vid ankomsten och att många saknade lämpliga kläder och skor för årstiden.

Men hur kommer det sig att en del av dessa kosacker befann sig i

Askersund år 1720? De första tio åren i Sverige hade kosackerna i stort sett bott kvar i de städer som de anlant till på hösten 1706. Visserligen fick de nästan årligen vandra ner till Göteborg och arbeta på stadens befästningar under våren och sommaren, men annars utgjorde de västsvenska städerna deras hem under denna långa tid som de vistades så långt från sina hemorter.

År 1716 beslutades dock att bevakningen av krigsfångarna skulle skärpas och kosackerna i Skaraborgs län fördes över till Torsö i Väneren. I februari 1717 överfördes de från Torsö till Visingsö där det redan fanns ett större antal ryska krigsfångar. Större delen av de krigsfångar som inte blivit utväxlade och som ännu befann sig i Sverige var nu inkvarterade på Visingsborgs slott.

Kosackerna kommer till Askersund

Under oklara omständigheter brann Visingsborgs slott ned på natten mellan den 22 och 23 december 1718 och drygt 1600 krigsfångar stod nu utan tak över huvudet. Till en början fick de inhysas på gårdarna på Visingsö i väntan på transport till andra orter. Den 5 april 1719 anlände från Visingsö en grupp om 75 krigsfångar till Askersunds stad. Ett femtontal var ryssar men resten var alltså kosacker.

De flesta var kosacker som tagits till fånga vid Lachowicz, såsom den då 71-årige Ignat Schwora eller Hnat Sjvora som hans namn torde skrivas på modern ukrainska. Han hade skepats över från Wolgast till Karlshamn i slutet av oktober 1706 och sedan anlant till Borås den 25 november. I september 1709 befann han sig på arbete vid Bohus fäst-

ning för att i början av 1716 vara inkvarterad i Lidköping. Sedan hade han alltså via Visingsö hamnat i Askersund. Han uppgavs vara gift hemma i Ukraina samt så gammal att han var oduglig till krigstjänst varför han fick ingå i den grupp om 28 man som i mitten av maj 1720 avtågade från Askersund i riktning mot Stockholm för vidare utväxling med svenska krigsfångar i Ryssland.

Bland fångarna i Askersund fanns också en kosack vid namn Pavlo Kurylenko som tagits till fånga vid Kletsk. Han hade ankommit till Sverige samtidigt med Hnat Sjvora, men sedan hamnat i Vänersborg. Han uppgavs vara 65 år gammal och ogift när han anlände till Askersund. Han blev också utväxlad i maj 1720.

En av kosackerna i Askersund valde dock att stanna i Sverige. Det var den betydligt yngre Stepan Andrejev som bara varit drygt tjugo år gammal när han tagits till fånga vid Nieśwież i mitten av mars 1706. Han hade vistats i Mariestad under större delen av sin fängvistelse i Sverige. Uppenbarligen hade han anpassat sig väl till de svenska förhållandena och när han sedan hamnade på Torsö i början av 1716 träffade han också en svensk kvinna som han ville gifta sig med. Just då var detta dock förbjudet, men det hindrade inte att han och Kerstin i Årnäsängen på Torsö fick sonen Anders den 18 januari 1718. Det blev givetvis rättsak av det hela och på tinget bedyrade Stepan, eller Staffan Andrisson som han där kallas, att han ville ingå äktenskap med Kerstin och bli svensk undersåte samt antaga luthersk religion. Kyrkoherden på Torsö kunde också intyga att Stepan till skillnad från de flesta av de övri-

ga kosackerna deltagit i gudstjänsterna varje sön- och helgdag. Det hjälpte dock föga när Karl XII förbjudit sådana äktenskap och Stepan blev följaktligen dömd för lägersmål och sedan också transporterad till Visingsö och de andra krigsfångarna.

Under tiden i Askersund fick Stepan tjänst hos grevinnan Eleonora Elisabet Oxenstierna på Stjärnsund, men redan 1720 var Stepan tillbaka till Torsö där han den 10 juli gifte sig med sin Kerstin Torsdotter, vilket efter Karl XII:s död återigen blivit tillåtet. Året därpå fick de sedan sonen Nils.

Kosacken Stepan Andrejev blev alltså kvar i Sverige som svensk undersåte, men de allra flesta av de kvarvarande kosackerna återvände till hemlandet efter att freden vid Nystad tecknats den 30 augusti 1721. Flera av dem hade dock haft svenska hustrur som de nu lämnade i Sverige. Ett okänt antal barn, även många utomäktenskapliga, hade också fötts under den långa fängvistelsen i Sverige.

Forskning pågår

Detta är alltså bakgrunden till det där arkivfyndet för drygt fem år sedan. Min forskning fortsätter dock både om de kosacker som togs till fånga i nuvarande Belarus under våren 1706 och om alla de andra kosackerna som fick tillbringa flera år som fångar i Sverige under det stora nordiska kriget i början av 1700-talet. Min databas innehåller nu över 800 kosackiska krigsfångar och det är deras historia som nu håller på att skrivas.

Håkan Henriksson

När influensa var värre än pesten

Influensa har kommit att framstå som 1900-talets sjukdom framför alla andra. Sjukdomen förekommer i tre virustyper, A, B eller C, vilka kan förändra karaktär mycket plötsligt. Influenza-virus av typ A finns i flera varianter och har förmågan att spridas över hela världen. Under 1800- och 1900-talen har mänskligheten drabbats av flera sådana influensa-pandemier, av vilka spanska sjukan 1918–20 framstår som den i särklass värsta. Virus-typen för spanska sjukan, A/H1N1 känns igen från nutida rapporteringar om den nya influensan, även kallad svininfluensan.

■■■ Influenzapandemier uppstår ungefär vart trettionde år. De världsomspännande farso-ter som förekommit under 1800- och 1900-talen är:

- ryska snuvan 1889–92,
- spanska sjukan 1918–20,
- asiaten 1957–58,
- hongkonginfluensan 1968–70,
- svininfluensan 2009.

Spanska sjukan smittade en halv miljard människor och dödade med säkerhet över 20 miljoner människor över hela världen. Uppgifterna om antalet döda skiljer sig kraftigt åt och varierar i siffror mellan 20 och 100 miljoner. Unga vuxna mellan 20 och 40 år drabbades värst. Därmed anses sjukdomen ha varit betydligt dödligare än den medeltida pesten, digerdöden. Emellertid



Ovan: Röda Korsets ambulansstation i Washington DC 1918. Th: Notis ur Nerikes Allehanda den 21 oktober 1918. I bakgrunden: Bilden av spanska sjukans virus.



fanns det personer över 40 år som inte drabbades tack vare den immunitet mot influensavirus A som de fått under 1889 års influensaepidemi.

Spanska sjukan dödade fler än själva striderna under första världskriget, vilket pågick parallellt med sjukdomsutbrottet och vars strider beräknas ha berövat runt 16 miljoner människor livet. Den största faran med sjukdomen var att den lätt gav upphov till svårbotlig lunginflammation. Namnet kommer av den stora pressbevakning som sjukdomen fick i Spanien som inte deltog i kriget och därför inte censurerade nyheten om den snabba smittspridningen.

Utsatthet på de svenska regementena

Den socialdemokratiska sjöministern Erik Palmstierna skriver i sin dagbok den 17 september 1918 att »Spanska sjukan härjar våldsamt. Otäck panik! Regimentena äro lamslagna».

Regimentena drabbades hårt. Mellan 10 juli och 20 augusti inträffade 10 000 fall av influensa bland de värnpliktiga och 56 personer avled. Fem veckor senare var dödssiffran uppe i 500 och vid årets slut hade 778 dött. Trots att Svenska Läkaresällskapet hade varnat för att människoträngsel bidrog till smittspridningen be-



UR FÖRENINGEN SOLDATERNAS VÄNNER INOM ÖREBRO LÄN ARKIV.

slutade de militära myndigheterna att genomföra sina övningar. I september ryckte 50 000 man in. 38 % av de inkallade blev snart smittade. På vissa av landets regementen var sjukvården under all kritik, då sjuklingarna nekades vård på grund av misstankar om obefogad sjukskrivning. Att sjukanmäla sig uppfattades som en protesthandling.

Den 18 september 1918 var ca 500 man sjuka vid I 3 i Örebro och tre dagar senare fanns symptomen hos 1 000 av I 3-soldaterna. Av 2 100 inkallade soldater fick mer än hälften sjukdomen. 9 dog. Sekundchefen valde då att skicka hem alla som ännu inte hade haft influensan.

Den 11 oktober fattade regeringen slutligen ett beslut om en månads uppskov med rekrytskolan.

Knut Grell (1897–1983) berättar i en intervju om sin vistelse på I 3 under spanska sjukans härjningar:

»Jag kom till I 3 på hösten 1918. Det var inkallade 4 årsklasser så det var fantastiskt mycket folk. Sen satte Spanska sjukan in. Mycket folk låg sjuka. De dog undan för undan däruppe på regementet. Varje dag så körde de likvagn ifrån regementet, och de låg på logementena friska och sjuka om vartannat. Det var någonting fullständigt fruktansvärt! Jag hade aldrig Spanska sjukan men däremot kände jag väldigt många som hade den, och jag hade flera

Ovan: Örebrosoldater 1917, året innan influensapandemins utbrott, den som sedan skulle lamslå regementena i landet. Th: notiser om spanska sjukan och dess offer i Örebro län. Ur Nerikes Allehanda 1918.

stycken bekanta som dog i den.

De fick ju lunginflammation nästan alla. Lunginflammation på den tiden var ju en sjukdom som inte många klarade, och det var en mycket svår lunginflammation. Vad de var sjuka, de som hade den, även de som klarade sig!

Det låg många på ett logement samtidigt som en annan, och de kräktes på golvena. Det var någonting fruktansvärt. Sjukstugan på den tiden förekom bara ibland. Den fanns inte. De fick ligga på logementena och bli friska eller dö.»

Emma Ode

Spanska sjukan i Ervalla har börjat antaga en mera elakartad karaktär och tilltagit i omfattning. Få äro de hem den icke gästade. Skolorna äro inställda sedan mitten av oktober. Under de senaste två veckorna har sjukdomen krävt 4 offer, nämligen drängen F. G. Vessman, Storrasta, 36 år, gruvarbetaren H. E. Jonsson, Ervalla gruvor, 30 år, hustrun Selma Helena Lindberg, Sundtorp, 34 år, hemmansägaresonerna Larsson, Basketorp, 23 år.

Enär den epidemiska influensan i Karlskoga börjat ånyo allvarligt utbreda sig i municipalsamhället ha som alla under veckans lopp planerar m. m. Hälsovårdsnämnden har vidare meddelat, att det vore önskvärdt att gudstjänsters hållande, särskilt på kvällarna, inställdes.

I förrgår kväll avled i spanska sjukan 19-åriga fabriksarbetaren John Vadsten i Örebro, efterlämnande som närmast sörjande föräldrar och syskon.

Vid Karolinska läroverket i Örebro äro nu inalles 9 klasser stängda, därav 7 i realskolan och 2 i gymnasiet. I Örebro stads folkskolor ha f. n. 16 klasser måst inställa sina lektioner. Torgdagen i Laxå 15 oktober är inställd.

Gretas år på sanatorium

Greta Gustafsson gick till läkaren efter en längre tids förkylning. Den ville inte ge med sig. Hon misstänkte förmodligen redan vilken diagnos läkaren skulle ställa. Lungorna röntgades och på bilderna såg man mycket riktigt hur den ena lungan var svårt angripen. Det var tuberkulos eller »Soten«. Hon skulle behöva vård på ett sanatorium.

■■■ Tankarna snurrade i Gretas huvud. Hennes 11 månader gamla dotter hade precis tagit sina första steg; vad skulle hända nu?

Det var dagen innan midsommarafton 1947 när Greta steg in på Garphyttans sanatorium – in i »dödens väntrum«. Släkt och vänner hade ställt upp och skulle

hjälpa till att ta hand om lilla Siri så att hennes man kunde fortsätta att arbeta.

Till en början såg det ljust ut. Läkaren trodde inte hennes vistelse i Garphyttan skulle bli särskilt långvarig; tre månader hade han sagt. Men det skulle bli betydligt längre än så.

Livet på sanatoriet följde ett inrutat dagsschema. Dagliga liggturer i de öppna ligghallarna, vila, näringsrik mat och promenader upptog patienternas dagar. Det fanns andra behandlingar som kunde påskynda tillfrisknandet, som gasbehandling eller så kallad lungkollaps, när lungan pressades samman för att vila.

Gretas läkare ville försöka med gasbehandling på henne, men så visade det sig att det fanns sammanväxningar i hennes sjuka lunga. För att

gasbehandlingen skulle fungera var hon därför tvungen att genomgå ett ingrepp som kallades bränning. Det försiggick i ett mörkt rum och gick till så att ett rör stacks in i ryggen och ett annat i sidan av bröstkorgen. Läkaren lös med en liten lampa i hålet på ryggen samtidigt som han genom det andra försökte skära sönder sammanväxningarna i lungan. Efter två operationer lyckades man på så sätt få bort sammanväxningarna och gasbehandlingen kunde påbörjas.

Men livet på ett sanatorium innehöll inte bara svårigheter. Patienterna delade sorg och glädje. Tröstade varandra när



Nedan: Garphyttans sanatorium. Th: minnesbild från sanatorievistelsen. Ur Greta Gustafssons kamratbok.



hemlängtan var stor, peppade varandra inför operationer och behandlingar och delade sång, skratt och roliga upptåg. Det uppstod en stark gemenskap i det lilla samhället i skogen. Alla konvalescenter behövde inte vara sängliggandes, och för dem fanns det terapiverksamheter, en vacker omgivning att vandra runt i och studiecirkelar i många olika ämnen.

För Greta var sanatorievis- telsen inte lika nöjsam. Hon var sängliggandes och fick inte lov att stiga upp. Dagarna gick och blev till månader. Stämningen på sanatoriet var tryckt. En del kände sig bättre än vad läkarna sa och gjorde uppror. Greta var en av de som sa ifrån. Hon blev förflyttad till sanatoriet i Lindesberg, där stämningen var bättre. Och läka- ren på plats ansåg att hon faktiskt var tillräckligt frisk för att få vara uppe.

Ett år efter att Gretas togs in på sanatorium blev hon utskriven. I juni 1948 fick hon komma hem till sin man och dotter. Gasbe- handlingen pågick ett par år ef- teråt, men vad gjorde det? Greta var hemma.

Cecilia Lindström

Ur Greta Gustafssons kamratbok.



Från »Dödens väntrum« till mentalvård

Tuberkulos är en be- svärlig sjukdom, en infektionssjukdom som orsakas av tuberkelbakte- rien *Mycobacterium tuber- culosis*, upptäckt av Robert Koch redan 1882. Innan dess trodde man den var ärftlig. Tuberkulos är fortfa- rande i dag den farsot som krävt flest dödsoffer genom historien, pesten inräknad. Det är vanligast att den sät- ter sig i lungorna, men den kan drabba kroppens alla organ. De klassiska symto- men är kronisk hosta med blodigt slem, feber, nattlig svettning, och vikt förlust.

Sanatoriebehandling av tuber- kulos började redan på 1850-ta- let i Tyskland. Sjukhus tog inte gärna emot de som drabbats av »Soten«.

Det första folksanatoriet i Sverige invigdes den 13 juli 1900 i Hålahult norr om Örebro. Tio år senare fattade landstinget beslut om att låta uppföra ett centralsanatorium

för länet i Garphyttan. Sanatoriet kostade 423 000 kronor och hade plats för 92 patienter. Arkitekt var stadsarkitekten i Örebro, Magnus Dahlander.

1913 öppnades en barnavdel- ning och därmed blev det sam- manlagda antalet vårdplatser 116. Som mest var 156 patienter inskrivna.

I början av 1960-talet trädde en ny sjukvårdslag i kraft, som innebar att Garphytte sanatorium öppnades även för annan sjuk- vårdsverksamhet. Landstingets förvaltningsutskott beslutade att kroniskt sjuka, hjärt- och lung- patienter skulle få sin vård här. Samtidigt ändrades namnet på anläggningen från Garphytte sa- natorium till Garphytte sjukhus.

Dödligheten i tbc minskade genom vaccin och de nya medi- cinerna PAS och streptomycin, vilket ledde till att beläggningen på sanatorierna sjönk. »Dödens väntrum« hade med ens förvand- lats till kliniker där de allra flesta blev friska. En ökad levnadsstan- dard i samhället gjorde även att färre insjuknade.

Hösten 1966 blev sanatoriet i Garphyttan ett annex till Mell- ringe sjukhus. De flesta hjärt- och lungsjuka flyttades till Örebro, och därmed blev det mest men- talpatienter som vårdades i det gamla tuberkulossjukhuset.

Byggnaden revs 2005.



FOTO: ÖREBRO LÄNS MUSEUM.

Kärlek och död per korrespondens



En handfull kärleksfulla, men också allvarsamma brevkort utväxlades några kalla februaridagar 1903 mellan Josef, 23, bokhållare från Nyköping, och hans älskade Elsa, som studerade i Uppsala. Elsa tilltalas ömsint som »My darling» och »Min lilla älskling». Elsa var 18 år, på det 19:e, uppvuxen i Södermanland och Östergötland, där hennes far var arrendator och sedermera försäkringsinspektör.

■■■ Brevkorten är märkta med sk PKXP-stämplor, som var järnvägsstämplor och vars nummer 3 A i det här fallet berättar att korten var stämplade i en postkupéexpedition ombord på tåget mellan Stockholm och Uppsala.

Förutom ömma kärlek-betygelser skriver Josef också om allvarliga ting, bla att han »idag [den 18 februari 1903] fått

veta den sorgliga nyheten, att Elias Uttke, är död. Han omkom genom ett ras i grufvan & dog ögonblickligen. Mycket sorgligt!»

Elias var Elsas morbror, som tillsammans med sina systrar hade emigrerat till USA. Elias var, liksom Josef, bokhållare när han 1898 reste till Nordamerika för att skapa sig en ny tillvaro i Murphys, Calaveras county, i hjärtat av Kaliforniens gulddistrikt. Men, som det heter i visan: »Guldet blev till sand». Istället för ett liv i lycka och rikedom

dog Elias i ett ödesdigert gruvras. Han blev 29 år.

Hur det gick med kärleken mellan Josef och Elsa? Tyvärr för Josef så valde Elsa slutligen en annan man, som hon gifte sig med 1910. Hon kom till Örebro och här avled hon 1962, 77 år gammal. Josef gifte sig även han och fick barn, avancerade från bokhållare till köpman och avled som 62-åring i Stockholm 1941.

Bo E I Fransson

Västernärke – den svenska nykterhetsrörelsens vagga!

Två av den svenska nykterhetsrörelsens grundsgestalter är födda i grannsocknarna Tysslinge och Gräve. Axel Johanson, Nationalgodtemplarordens stiftare föddes 1849 i Tysslinge och Adolph Peterson grundare av Templarorden föddes 1851 i Gräve.

■■■ Adolph Peterson föddes i Gräve socken och gick i skola vid Karolinska läroverket i Örebro. Han jobbade dessutom som bokhållare vid Garphytte bruk innan han år 1869 emigrerade till USA. Peterson jobbade vid sin ankomst som matförsäljare, först i Chicago och senare i New York. Hans intresse för nykterhetsfrågan startade då han sett en annons i tidningen om att en av hans reskamrater hade avlidit i delirium. På våren 1872 anslöt sig Peterson till IOGT-logen Marta Washington och ombesörjde tryckningen av den första ordenskonstitutionen och handboken på svenska. I augusti året därpå stiftade han den första svenska IOGT-logen, som fick namnet Vasa och riktade sig till svenska immigranter i New York. År 1878 fick Peterson i uppdrag att försöka få IOGT införd i de skandinaviska länderna. Han hade redan sen tidigare haft en omfattande korrespondens med nykterhetsvänner i Skandinavien. Hans kontakter resulterade i att IOGT infördes i Sverige, Norge och Danmark.

Stiftade Templarorden

I USA var Peterson med och startade upp många loger med skandinaviska immigranter. Han ville dessutom åstadkomma en skandinavisk storloge i Amerika. Detta ansågs inte önskvärt från amerikanarnas sida och han stötte på ett starkt motstånd. Han fick till slut en fullmakt att bilda en skandinavisk storloge men trots detta så fick han avslag i högsta instans och fullmakten återtog. Peterson som satsat både pengar och tid på uppgiften blev naturligtvis mäkta upprörd och sammankallade år 1883 de skandinaviska logerna i New York. Vid detta möte konstituerades Templarorden (TO) där Adolph Peterson blev överhuvud.

Templarorden till Sverige

Den 3 februari 1884 kom Templarorden till Sverige då templet nr 1 Emanuel stiftades i Göteborg. Samma år infördes orden i Danmark och Kanada, 1891 i England och 1893 i Norge. Till Örebro kom den 1889 då templet nr 219 Englebrekt stiftades. Adolph Peterson avled 1923 i Chicago. Vid ett möte i Örebro 1932 gjordes en utfärd till Gräve kyrka där det hölls en minnesstund och det sattes upp en minnestavla över Adolf Peterson.

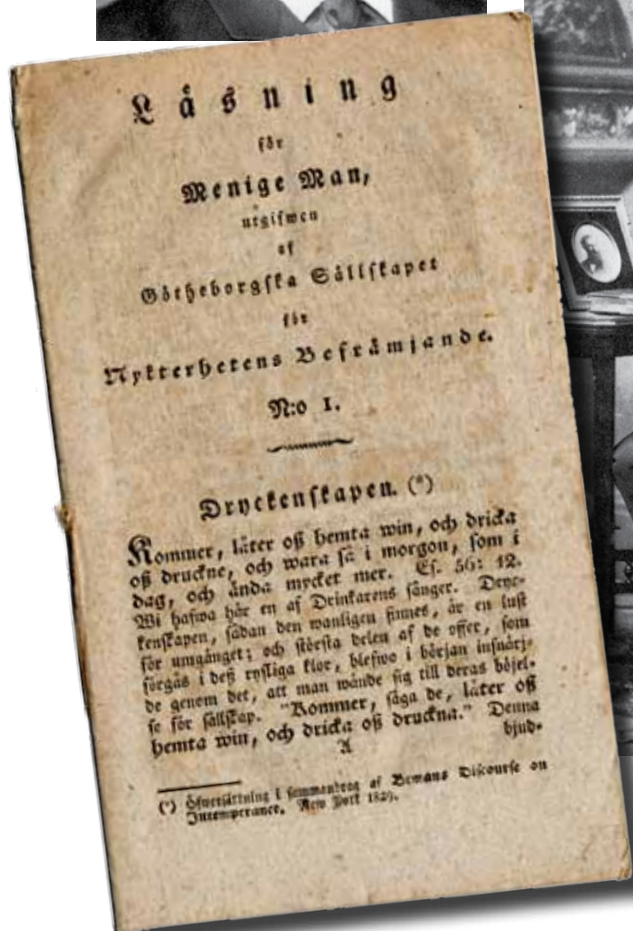
IOGT slås samman och splittras

Independent Order of Good Templars bildades i USA 1851. 25

år senare splittrades orden i två fraktioner. Då den gjorde sitt inträde i Sverige fanns det därför två grenar av IOGT. 1887 förenades de två falangerna och blev åter en, i både USA och Sverige. I Sverige bröt en maktkamp ut om ledarskapet. Axel Johanson bördig från Tysslinge var en av de trätande; hans motståndare hette Edvard Wavrinsky. Dessa båda herrar hade varit ledande i var sin av de tidigare grenarna och deras anhängare framhöll sin representant till ledarpositionen. Wavrinsky blev den som till slut gick vinnande ur kampen.

NGTO bildas

Men det grodde ett visst missnöje hos Johansons anhängare och under det första året inträffade ett antal händelser som ytterligare spädde på missnöjet. Framför allt var det de bådas delade meningar till den religiösa betoningen för IOGT som blev en stötesten. De missnöjda kallade till ett möte i Örebro i september 1888 och instiftade en ny orden med Axel Johanson som överhuvud. Namnet på den nya orden blev The International Order of Good Templars trots att den enbart fanns i Sverige, kanske hade man stora ambitioner för den. Strax försvenskade man namnet och kallade den då Nationalgodtemplarorden (NGTO). Den nya orden fick ett starkt fäste i Örebrotrakten där den i det närmaste helt tog över IOGT:s forna medlemmar.



Överst t.v.: Axel Johanson, Nationalgodtemplarordens stiftare. Ovan t.h.: herr och fru Adolph Peterson, grundaren av Templarorden. T.v.: En tidig agitationsskrift mot dryckenskapen, tryckt 1831.

Johanson avgår

Efter anklagelser om ekonomiska överträdelser fransäger sig Johanson ledarskapet för orden 1892. Överträdelserna bestod bland annat i att han på en resa i ordens tjänst begagnat sig av sovugn samt att en handelskalender inköpts till expeditionen. Han återgick då till sin tidigare sysselsättning inom järnvägen och blev så småningom stationsföreståndare vid södra stationen

i Örebro. Johanson var aktiv på hemmaplan efter att ha lämnat det ledande skiktet i orden och var med och bildade Örebro föreläsningsförening, Örebro nykterhetsförbund samt Örebro nya tryckaktiebolag. 1898 dör Axel Johanson, senare visar det sig att han föll offer för arseniken i den målarfärg som användes i stationshuset. Han ligger begravd på Olaus Petris kyrkogård.

Vid årsmöten i Örebro år 1922

slogs Templarorden ihop med Nationalgodtemplarorden och antog det nya namnet Nationaltemplarorden NTO. 1970 går IOGT och NTO ihop och bildar IOGT-NTO.

Andreas Jeppsson

B-Post

Avsändare:

ArkivCentrum Örebro län

Nikolaigatan 3

702 10 ÖREBRO



Årets julklappsbok från ArkivCentrum!

**150 kr för
medlemmar
(ordinarie
pris 185 kr)**

**Köp eller
beställ den
direkt från
arkivet!**



*Välkomna som
nya medlemmar!*

Fotograficentrum
Svenska Förbundet för Kvalitet,
region VDÖ
Svenska Turistföreningen,
STF Närke-kretsen
Stora Mellösa missionsförsamling
Kommuninvest i Sverige AB



**ArkivCentrum
Örebro län**

Nikolaigatan 3 • 702 10 ÖREBRO

Tfn 019-611 29 00 (även texttfn)

Fax 019-611 81 20

E-post: arkivcentrum@arkivcentrum.se

Internet: www.arkivcentrum.se

Öppet måndag-fredag kl 08.30-17.00

(lunchstängt kl 12.00-13.00)

samt sista lördagen i månaden (aug-maj)

kl 10.00-14.00. Kvällsöppet tisdagar

kl 17.00-20.00 (aug-maj).

Aktstycket Redaktör: Bo E I Fransson

Ansvarig utgivare: Yvonne Bergman



Avdelning Vresiga tomtar av Allan Borgström

UR KARLSLUNDS HEMBYGDSFÖRENING ARKIV